

Ю.К. Зайцев, д-р екон. наук, проф.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ІНСТИТУЦІЙНА ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ Р. БУАЙЄ ЯК ПОТРЕБА ТА РЕЗУЛЬТАТ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ

Запропоновано дослідження сутності та форм інституціоналізації конструктивної парадигми пізнання закономірностей, тенденцій і можливих варіантів розвитку складних економічних та соціальних процесів, що є нагальною та своєчасною потребою економічної теорії.

Ключові слова: інститути, інституціоналізація, інституційна політична економія; політична та моральна філософія; парадигма.

Однією з визначальних причин, які впливають на розвиток парадигми та предмету сучасних політико-економічних досліджень, безперечно, є стрімке прискорення процесів трансформації економічного та суспільного життя на планеті, внаслідок чого «світ вимагає абсолютно нових ідей і аналогій, класифікацій і концепцій». За цих обставин «неадекватна інституціоналізація та ідеологізація пануючої парадигми здатна різко загальмувати або навіть різко зупинити її еволюцію, зокрема до набуття нею зрілих форм, перешкодити виникненню легальних альтернатив» [1, с. 28].

Становлення інформаційного технологічного способу виробництва у розвинених країнах, трансформаційні та посттрансформаційні процеси у постсоціалістичних країнах викликають якісні зміни не лише в інституціональній структурі економічної системи, але й у всій системі важелів і чинників, що забезпечують її функціонування та розвиток. Такі зміни знаходять свій прояв, насамперед, у збагаченні цілей економічного розвитку, системній інституціоналізації та соціалізації всіх форм економічного і суспільного життя людини. За цих умов відбувається постійне зростання уваги учених до визначення сутності, форм, функцій, ролі інститутів (як економічних, так інших сфер суспільного життя) у забезпеченні ефективності економічного розвитку, конструктивності соціально-економічних відносин, реалізації усієї палітри потреб та інтересів людини, як суб'єкта господарського життя та як члена суспільства.

Така позиція вчених, безперечно, має вагомі підстави. Адже, як вважає, наприклад, провідний український теоретик А.А. Гриценко: «Будь-яка економічна діяльність здійснюється в певних інституційних умовах. Тому перехід від теорії однієї економічної системи до іншої неминуче передбачає впровадження нових інституційних умов як передумов, що виконують роль аксіом. А повне відтворення історичного руху економічних систем можливе лише в результаті поєднання інституційних і економічних (політико-, мікро і макроекономічних) підходів» [2, с. 17].

У 2007 р. французькі вчені Ален Кайє, Робер Буайє та Ерік Бруссо опублікували своєрідний маніфест із досить гучною назвою: «До створення іншої економічної науки (а тим самим й іншого світу)?» Від цього «Маніфесту» веде свій відлік часу інституційно оформлена *«інституційна політична економія»*, як один із напрямів сучасної політичної економії, із певною специфікою предметного поля, методології взаємозв'язків з іншими економічними і соціальними науками. Маніфест окреслив засадничі принципи, завдання та функції інституційної політекономії, які свідчать про органічну єдність цього напрямку у сучасній політичній економії, як із політичною економією класичною, так і з субстанціональною, новою, політичною економією глобального суспільства, середнього класу, розглядаючи економічну теорію як «дисципліну, тісно пов'язану із загальною соціальною теорією, а також із політичною та моральною філософією» [3, с. 18]. Ключовою тезою, яка розкриває сутність методологічної парадигми інституціональної політичної економії Р. Буайє та його однодумців, є визнання «принципової першості» політичної економії перед економіксом та розуміння того, що «економічні інститути найтіснішим чином переплетені з політичними, юридичними, соціальними та етичними нормами», внаслідок чого «сфера політичного, на противагу більш вузьким сферам політичної влади та заходам економічної політики, виступає саме тим простором, де подібне взаємопроникнення набуває форми». Тому саме інституційна політична економія «виступає за відродження інтегрованого підходу» та «аналіз взаємопроникнення» згадуваних вище інституційних форм [4, с. 17-18].

Таке розуміння місця політичної економії у системі теоретичних економічних, соціальних наук, синергетики взаємодії та взаємовпливів різноманітних інститутів сучасного суспільства, дозволило авторам «Маніфесту» зробити сміливу і, водночас, на наш погляд, конструктивну заяву, згідно з якою, *по-перше*, «політична економія утворює складову політичної філософії, яка, зі свого боку, формує підвалини для кожної з соціальних наук» і, *по-друге*, що «*тільки в рамках інституційної політичної економії різноманітні школи нестандартної економічної думки мають можливість ясно усвідомити свою потенційну єдність і знайти спільну платформу*» (курсив наш – Ю.З.) * [5, с. 18].

Обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади виникнення та функціонування інституційної політичної економії Робер Буайє та його колеги виходять із того, що, *по-перше*, «те, що на сьогоднішній день збереглося від

* Ми не можемо погодитися з Робером Буайє та його однодумцями у тому, що «різноманітні школи нестандартної економічної думки мають можливість ясно усвідомити свою потенційну єдність і знайти спільну платформу тільки в рамках інституційної політичної економії». Використовуючи принципи інституційної політичної економії, її методологічні та теоретичні положення та висновки – так. Однак, категоричність щодо функції, ролі та впливу інституціональної політичної економії суперечить парадигмальним і методологічним принципам організації теоретичних досліджень складних систем, сформульованим самими ж авторами «Маніфесту».

великої традиції класичної політичної економії, на найбільш загальному рівні знаходить свій вираз через положення інституціоналізму»; *по-друге*, «інституційна політична економія в принципі не вважає за можливе відділяти аналіз господарських ринків від рефлексії з приводу їх політичних та етичних основ. Вона сприймає як серйозну помилку той спосіб аналізу, при якому спочатку відокремлено вивчаються ринки та господарства, а потім розглядаються інститути, необхідні для їх успішного функціонування»; *по-третє*, «...Умови, необхідні для успішної роботи господарства, у тій самій мірі коріняться в чітко визначеній інституційній системі, як і в розвитку громадянського суспільства», тому «загальні теоретичні концепції інституційної політичної економії, а надто прагматичні висновки, що отримуються на її основі, неможна застосувати будь-де, незалежно від часу, історичного та соціального контексту, у якому укорінена будь-яка економіка» [6, с. 17, 18].

Надзвичайно важливим і конструктивним для політико-економічних досліджень будь-якої сфери економічного та соціального життя в окремих країнах і в глобалізованому світі в цілому, є методологічний принцип аналізу у предметному полі інституційної політекономії, сформульований авторами «Маніфесту», згідно з яким «виникнення ефективної координації на макрорівні передбачає, у тій чи іншій мірі, наявність цінностей, що поділяються, та політичного регулювання» [7, с. 19]. Ключовим принципом інституційної політичної економії, безпосередньо пов'язаним із попереднім (значення якого для розуміння закономірностей подальшого розвитку економічних систем і людства в цілому ми повністю поділяємо)*, можна вважати положення представників інституційної політичної економії про принципову роль суспільства як такого, «яка виявляється важливішою за координацію та регулювання, що здійснюються в рамках зв'язку ринку та держави». На їх думку, «інституційна політична економія виходить із самостійного існування Суспільства, яким би чином воно не визначалось – як громадянське суспільство та суспільство асоційованих зв'язків, чи, у більш загальному вигляді, як сукупність місцевих, національних, внутрішньо- та наднаціональних соціальних відносин» [8, с. 20].

Вигідно відрізняє інституційну політичну економію, як її розуміють Ален Кайє, Робер Буайє та Ерік Бруссо, від економікс, деяких інших напрямів економічної теорії, поглядів політиків і політичних сил, глибина проникнення у діалектику розвитку сутності та форм економічного і соціального життя

* Див. на підтвердження останні наші публікації: Зайцев Ю.К. Трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки: форми прояву, проблеми та перспективи // «Економічна теорія та право». – 2016. – № 3 (26). – С. 11 – 26; Зайцев Ю.К., Москаленко О.Н. Цивілізаційний підхід в сучасних політико-економічних дослідженнях економічного розвитку // Вопросы политической экономики. – 2015. – № 3. – С. 71–76; Зайцев Ю.К., Москаленко О.М. Теоретико-методологічні проблеми використання міждисциплінарних підходів в сучасних економічних дослідженнях // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3. – С. 5–15.

суспільства, управління процесами його руху. Зокрема, зазначені автори вважають, що «не існує та не може існувати ніякого єдиного з економічної точки зору «найкращого шляху». Немає ніяких універсальних рецептів або технічних рішень, які б можна було застосувати поза часом і простором, без детального вивчення історичних, соціальних і географічних умов, по за врахуванням залежності від первісного вибраного шляху та розуміння специфіки конкретної господарської системи». «Інституційна політична економія бачить інститути як аналог культур, тобто як інтерпретативні схеми колективних форм існування» [9, с. 20-21].

Таке розуміння діалектики та синергетики системного розвитку економіки і суспільства дозволило Р. Буайє, А. Кайє та Е. Бруссо визначити та сформулювати ключове, на їх думку, завдання інституційної політичної економії: пошук критеріїв інституційних змін з метою ідентифікації тих інституційних елементів, які повинні бути повністю збережені в процесі трансформації економічної системи, та таких, що підлягають рішучим змінам [10, с. 21]. До речі, конструктивну позицію у цьому плані займає цитований вище А.А. Гриценко, на думку якого «в інституційній політичній економії перехід до аналізу інституційних умов здійснюється не тільки для їх зняття у формі економічних відносин, але має й самостійне значення, оскільки теоретичне відтворення нової конкретно-історичної системи економічних відносин передбачає знання цих інституційних умов, які також повинні бути введені в теорію» [11, с. 52].

Важливим ключовим положенням предмету інституційної політичної економії, що ріднить її з предметом сучасної політичної економії в цілому, є розуміння її засновниками діалектики взаємозалежності та взаємовпливів політичного, економічного, етичного у житті сучасного суспільства. На думку згаданих вище авторів, для забезпечення довготривалих економічних ефектів насамперед слід створити «довготривалу, сильну та життєздатну політичну та етичну спільність, елементи якої повинні бути передумовою економічним – навіть у розв’язанні економічних проблем». Така спільність, на думку вчених, має водночас бути працюючою соціальною спільністю, заснованою на корінних цінностях, на однаковому розумінні справедливості, отже, й моральною.

Принципово важливим для нашої вітчизняної дійсності є також принцип, який має стати ключовим при формуванні теоретичних концепцій і практичних моделей економічної політики розвитку: автори «Маніфесту» вважають, що «побудова політичної спільності передбачає ведення боротьби з обома крайнощами – і з бідністю, і з нелегітимним приватним багатством» [12, с. 22].

Окреслені вище сформульовані засновниками інституційної політичної економії підходи та принципи щодо визначення предметного поля науки створюють теоретико-методологічні передумови розширення предметного поля сучасної політичної економії в цілому, оскільки аргументують введення в предмет її досліджень таких глибоких інститутів та інституційних форм сучасної економічної системи як економічна та політична свобода, суспільство, громадянське суспільство, сфера політичного, економічного, політичного, соціального,

юридичні, етичні норми та цінності, «інститути, як аналог культур, тобто як інтерпретативні схеми колективних форм існування», «політичну та етичну спільність», як умову забезпечення довготривалих економічних ефектів тощо.

Водночас, слід зазначити важливість, актуальність і конструктивність принципової позиції авторів «Маніфесту» щодо обмеженості економіксу, неолібералізму у питаннях визначення та вивчення чинників, які забезпечують сучасний розвиток економіки та суспільства. Адже й сьогодні значна частина прихильників економічного лібералізму в економічній теорії надає перевагу саме й лише економічній свободі, що *по-перше*, зменшує можливості визначення архітекτονіки сучасних позаекономічних інституційних мотиваційних важелів економічного розвитку, отже, й зростання добробуту, а, *по-друге*, фактично, веде до відмови від пошуку шляхів реалізації найважливішої мети демократичного громадянського суспільства – забезпечення умов для саморозвитку людини, оскільки таке завдання, на думку представників неолібералізму виходить за межі суто економічного аналізу. Водночас, реальні економічні й соціальні процеси, що відбуваються у постсоціалістичних країнах, в інституційному глобалізованому просторі планети свідчать: там де зберігається політична нестабільність, високий рівень політичної несвободи внаслідок фактичного відсторонення громадян від реальної участі у прийнятті рішень, економічна свобода, *по-перше*, значно обмежується, а, *по-друге*, знаходить свій прояв, у гіпертрофованому, спотвореному вигляді, у формі майже повного ігнорування формальних інституційних норм і правил поведінки суб'єктів економічного та політичного життя, уседозволеності окремих політичних і олігархічних груп, прошарків населення, тощо та у відсутності можливості повністю реалізувати навіть свої природні суспільні потреби для більшості громадян.

Усе сказане дозволяє заявити про доцільність і конструктивність сформованого Робером Буайє, Аленом Кайє та Еріком Бруссо нового напрямку у предметному полі сучасної політичної економії – інституційної політичної економії, яка ставить за мету дослідження природи, форм і тенденцій розвитку економічних і соціальних суперечностей у суспільстві ХХІ ст. за допомогою як економічного, так і соціального, політичного категоріального та інституціонального інструментарію, отже, породжує нову парадигму та інституційне поле предмету політичної економії, викликає необхідність об'єднання методологічних можливостей політичної економії та інституціоналізму у розв'язанні теоретичних проблем, поставлених реаліями економічного життя, на принципах методологічного плюралізму.

Список використаної літератури

1. Тарасевич В.М. Політична економія: ім'я власне, широкий смисл і предметний простір / В.М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2012. – № 1. – С. 21–34.

2. Гриценко А.А. Політична економія: актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом / А. А. Гриценко // Економічна теорія. – 2010. – № 1. – С. 5 – 20.
3. Буайе Р. К созданию институциональной политической экономии / Р. Буайе Р., Э. Бруссо, А. Кайе, О. Фавро. // Экономическая социология. – 2008. – Т. 9. – № 3 (Май).
4. Там само. – С. 17–18.
5. Там само. – С. 18.
6. Там само. – С. 17, 18.
7. Там само. – С. 19.
8. Буайе Р. К созданию институциональной политической экономии / Р. Буайе, Э. Бруссо, А. Кайе, О. Фавро. // Экономическая социология. – 2008 – Т. 9. – № 3. (Май).
9. Там само. – С. 20–21.
10. Там само. – С. 21.
11. Гриценко А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание / А. Гриценко. LAP LAMBERT Academic Publishing. Saarbrücken. – 2014. – 515 с.
12. Там само. – С. 22.